

Problem otvaranja komunikacije u jednopartijskim sistemima

Pavao Novosel
Fakultet političkih nauka, Zagreb

Sažetak

Posljednjih godina došlo je do procesa otvaranja društvene komunikacije u nas. U socijalističkom taboru to je svojevrsan presedan, koji će, poput samoupravljanja, značiti putokaz za sve ostale socijalističke zemlje. Empirijskim istraživanjem mogu se pokazati uzroci te pojave: smjena revolucionarnih generacija, podijeljenost ekonomija (pa time i elita), društveno-ekonomska kriza iz koje sadašnja elita ne može pronaći brzog izlaza i naposljetku promijenjeni odnos između političara i novinara, kao rezultanta svih navedenih pomaka. Otvorenost komunikacije jedan je od neophodnih preduvjeta za normalan razvoj i prilagodavanje društvenog sistema unutarnjim i vanjskim promjenama.

1. Uvod

Brojna povijesna iskustva pokazuju da velik broj problema s kojima se suočavaju monopolitički sociopolitički sistemi proizlazi iz njihovih slabih sposobnosti *prilagodavanja* promjenljivim prilikama u vlastitoj sredini i okolini. Da bismo se u to uvjerali, dovoljno je podsjetiti na sudbinu grandioznih državnih tvorevina kakve su bile Rimsko Carstvo, Carstvo Karla Velikog, Tursko carstvo, Francusko kraljevstvo, Austro-ugarska monarhija - sve redom sistemi koji su se suvremenici, a posebno vladajućim elitama činili čvrstim i vječnim poput stanca kamena!¹

Takva - gotovo bismo mogli reći mastodontska - nesposobnost prilagodavanja nije, naravno, neka mistična i neobjašnjiva inherentna "karakterna" crta monopolitičkih sistema, nego posljedica posve određenih društvenih aranžmana, uspostavljenih voljom vladara, radi ostvarivanja jasno definiranih društvenih ciljeva. Namjerno upotrebljavamo izraz "aranžmani", želeći time upozoriti da nije riječ samo o regulaciji odnosa pravnim sredstvima. Ova, kao što je poznato, mogu izrazito odudarati od faktičkih prava i sloboda građana.

Nije nam namjera analizirati sve vrste aranžmana koji rezultiraju u slaboj prilagodljivosti spomenutih sistema, već se želimo usredotočiti na one s područja *društvene komunikacije*. Pri tome se u osnovi radi o *blokiranju* većeg dijela kritičkih i inova-

1 Usp. npr.: Walter Buckley, *Sociology and Modern Systems' Theory*, Prentice-Hall, 1967; David Easton, *System Analysis of Political Life*, Wiley, 1956; N. S. Eisenstadt, *The Political Systems*

cijskih unosa u sistem, zbog čega on upravo i gubi fleksibilnost.² U stvari, u takve sisteme, a o tome posebno svjedoči recentna povijest, već se prilikom njihova nastanka "ugrađuju" moćni *obrambeni mehanizmi*, kojih je zadatak da ih očuvaju od "destruktivnih" i "neprijateljskih" snaga i osiguraju čistoću ideje i njezine realizacije. Jedan od glavnih mehanizama te vrste jest zatvorena pa čak i dirigitirana komunikologija.³

Primjera za to ima mnoštvo, a ovdje je dovoljno da radi ilustracije podsjetimo na znamenitu odluku Savjeta narodnih komesara o *ukidanju slobode štampe* kao jednog od prvih dekreta tek uspostavljene nove sovjetske vlasti...⁴

General sekretar, koji je do tada upravo beskompromisno zastupao načela polemike kao jedinog pravog sredstva mobilizacije masa u borbi protiv klasnog neprijatelja, smatrao je taj dekret *privremenom* mjerom, neophodnom da bi se novu vlast očuvalo od "poplave prljavštine i kleveta u koje bi ju utopila žuta i zelena štampa..." To se svakako dađe razumjeti, no činjenica je da je time radnik, ranije definiran kao "samostalno, razmišljajuće biće, koje je na osnovi vlastitih spoznaja u stanju oblikovati ispravne stavove", prekvalificiran u nezrelo biće, do kojega ne smiju doprijeti neprijateljevi stavovi, kako slučajno ne bi zaključio nešto pogrešno.

Sve je to, dakako, učinjeno u najboljoj namjeri i privremeno, ali je istina i to da sloboda komuniciranja u tome sistemu, kao i u ostalima izgrađenim po njegovu uzoru *de facto* više *nikad nije uspostavljena*, bez obzira na drugačije formalnopravne norme. Često se to pokušava tumačiti "staljinističkom devijacijom". No Staljin je već davno umro, a spomenuti je dekret još uvijek realno na snazi. Dodajmo, da se isti aranžmani na području komunikacije primjenjuju i u ostalim monopolitičkim sistemima, koji *nisu* oblikovani kao paslika velikog uzora. Iz toga bi se mogao izvesti zaključak da je riječ o mehanizmu koji je za ovakve sisteme *univerzalno atraktivan*.

Dobronamjerni zaštitnici naroda od njegovih vlastitih zaključaka, najčešće, u toku svoje biografije, ne stignu otkriti da su vlastitom društvu, a isto tako i ideji za realizaciju koje su se borili, učinili medvjedu uslugu: s prljavom vodom (neprijateljskih insinucija) izbacili su i dijete (otvoreni društveni dijalog). Ako je novoj vlasti i novom sistemu takva zaštita u početku možda i trebala (iako je i to sumnjiva pretpostavka), u kasnijim fazama razvoja ona postaje izuzetno štetnim aranžmanom, koji uvelike potpomaže neefikasnost, neodgovornost, socijalnu diferencijaciju, bezakonje, korupciju, nepravdu i druge ozbiljne slabosti takvih društava.⁵

Proizlazi da se jedan od glavnih, a možda čak i najvažniji problem monokratskih društveno-političkih sistema sastoji u *demontaži komunikacijskih blokada* od trenutka kada one postanu disfunkcionalne za normalno djelovanje i daljnji razvoj sistema. Moguće je da je ta demontaža jedan od bitnih preduvjeta očuvanja osnova društvenog poretka, jer bi upravo time takav poredak stekao podlogu pravog rasta i usavršavanja. U protivnom, neizbježne su periodične *masivne reforme*, kojima se "pod hitno" pokušava doskočiti devijacijama i zaostajanjima, kad ove poprime razmjere koje više nije moguće previdjeti. Iskustva pokazuju da takve mjere, bez obzira na entuzijizam njihovih inicijatora i organizatora, obično nemaju većeg uspjeha. Ako negdje nešto i poprave, isto toliko, a možda još i više, pokvare. Terapija je samo simptomatska, pa se nakon što je oluja prošla sve opet vraća na staro.

2 Kritički osvrt nalazimo u našoj literaturi kod Mirosljuba Raposkorića, *Savremeni informaciono-komunikacioni sistemi*, Beograd 1984.

3 Vidi: Maurice Friedberg, *What Price Censorship?*, "Problems of Communism", 17, 1968.

4 Vidi: Franjo Vrg, *Jevo mnenje in samoupravna demokracija*, Obzornik, Maribor 1980.

Zanimljivo je da u literaturi nismo mogli pronaći neku razrađeniju *taksonomiju komunikacijskih obrambenih mehanizama* kojima se monopolitička društva služe pri sprečavanju ulaska kritičkih i inovacijskih unosa u sistem. Možda bi se za početak moglo govoriti o dva takva temeljna mehanizma: mehanizmu *onemogućavanja* i mehanizmu *skrivanja*.

Osnovni modus djelovanja mehanizma "onemogućavanja" sastoji se u obeshrabrivanju ili potpunoj eliminaciji "stranih" unosa već u *pčetu* kritičkog ili inovacijskog ciklusa, tj. u fazi prve pojave i početnog prodora novih ideja u javnosti. Tu se, pored fizičkih mjera (npr. zabrana publiciranja, zatvaranje autora), gotovo redovito koristi *retorika etiketiranja*. Kritičarima ili inovatorima jednostavno se "prišije" neka od naljepnica iz bogatog repertoara političkih psovki, i time se smatra "dokazanim" da je na djelu "davalje sjeme", čiji nosilac i nije zaslužio nego da ga se gurne natrag u pakao, odakle je i došao...

Mehanizam "skrivanja" nešto je drugačiji. Po svom djelovanju on je sličan načinu na koji poneka ljenija domaćica rješava problem smeća. Naime, ona ga jednostavno gurne pod čilim! Budući da se više ne vidi, njega i nema.

Mehanizam skrivanja koristi se *post facto*, kad se želi zataškati pogrešne odluke ili članove elite zaštititi od posljedica njihovih neprihvatljivih ponašanja. Osnovno sredstvo za te svrhe je - šutnja, a kad se šutjeti više ne može, onda - *psihološka racionalizacija*: kriv je uvijek netko drugi, ili su to bile "objektivne" okolnosti.

I mehanizam onemogućavanja i mehanizam skrivanja primjenjuju se u *svim* društveno-političkim, sistemima, bez obzira na to da li je riječ o monokratskim ili drugima. No, mogućnosti i opseg primjene veoma se razlikuju: ako negdje nije moguće spriječiti da se u reflektoru javnosti pojave čak i nelegalne aktivnosti samih predsjednikovih ljudi, onda je jasno da to bitno odudara od gotovo apsolutne nedodirljivosti čak i nižih funkcionera u drugim sistemima.

2. "Aranžmani" na području masovnih medija

U svim modernim društveno-političkim sistemima jedan od najvažnijih puteva kroz koje u društvo mogu ulaziti kritički i inovacijski unosi predstavljaju masovni mediji. Njihova je snaga upravo u njihovoj masovnosti, zbog koje na nekoj temi ili problemu mogu mobilizirati intelektualne energije razmjerno velikog dijela "političkog tijela". Javno mnijenje koje se na taj način stvara mora, na ovaj ili onaj način, utjecati na trenutna ili buduća ponašanja odlučivača. Time mediji bitno smanjuju "diskrecioni prostor" vladajuće elite.⁶ Prirodno je stoga da oni postaju predmetom posebne "brige" vlasti.

Karakteristično je za monopolitička društva da medije prvenstveno ili čak isključivo određuju kao *sredstva mobilizacije* i *odgoja masa*, a ne kao *tribine javne rasprave*, putem koje građani otkrivaju, definiraju i rješavaju probleme šireg značaja. Kad takvi mediji i javljaju o nekim "stranim" ili kritičnim idejama, to je samo u cilju da ih diskreditiraju ili "objasne" kao pokušaj neprijatelja da razori sistem (mehanizam onemogućavanja). Jednako tako, njihova je dužnost da minimiziraju ili prekriju plaštem šutnje sve pogreške upravljača, odnosno "nestašluke" pojedinačnih članova elite (mehanizam prikrivanja).⁷

Sve dok funkcionira na taj način društvo nema izgleda da izbjegne čak ni najteže pogreške, koje će kasnije skupo plaćati ekonomskim, znanstvenim, obrazovnim, kulturnim i drugim zaostajanjima. Nijedna od "brzopoteznih" reformi, provedenih uz zaglušnu buku moćnih propagandnih mašina, ne može u takvim uvjetima prijeći prag pukog kozmetičkog uljepšavanja niti donijeti bilo kakvu bitnu promjenu. Samo otvaranje komunikacijskog prostora, posebno putem masovnih medija, i stavljanje svih novih ideja na vagu razuma cijelog naroda, daje neophodne - nažalost, ne i dovoljne - uvjete za kontinuirano revolucionarno rješavanje društvenih problema i sprečavanje "zaletavanja" do kojeg dovode reformatori - gorostasi progresivne misli.

U nastavku teksta pokušat ćemo analizirati slučaj takvog otvaranja komunikacijskog prostora u jednom socijalističkom društvu, naime našem. To otvaranje ima, po našem sudu, veliko značenje ne samo za konkretni sistem o kojemu je riječ nego jednako tako i za sva druga, socijalistička društva u kojima je javni komunikacijski prostor striktno ograničen. Slično kao što je bilo sa samoupravljanjem, koje se na našem primjeru pokazalo ostvarljivim a da pri tome ne dođe u pitanje osnovni socijalistički karakter sistema, tako i u ovom slučaju, primjer Jugoslavije može na dugi rok odigrati ulogu pozitivnog dokaza i katalizatora za druge sisteme. Pokazat će se, naime, da je otvorena komunikacija moguća, a da se pri tome ne napuste osnovne ideološke i druge premise na kojima sistem počiva.

3. Fenomenologija

Otvaranje komunikacijskog prostora o kojemu govorimo, pokazuje se kao evidentna činjenica svakom promatraču ili sudioniku društvenog procesa. Na mjestu bi dakako bila egzaktna analiza te promjene, no odgovarajuća istraživanja su tek u toku, tako da ne raspoložemo finijim kvantitativno-kvalitativnim pokazateljima. No, za svrhe ove analize bit će dovoljno navesti nekoliko *ad hoc* izabranih primjera, više kao ilustraciju veličine promjena nego kao neki dokazni materijal, za koji u ovom okviru i ne postoji veća potreba. Teoretski, a i praktično, interesantnije je pronalaženje *razloga* i *uzroka* toga otvaranja, odnosno traganje za *objašnjenjem*. Upravo tom pitanju posvetit ćemo drugi dio ove rasprave. Dodajmo da su primjeri odabrani nasumce i da ne reflektiraju opredjeljenja autora.

Evo ih dakle!

Jedan od aktualnih problema, s kojim društvo nikako da izađe na kraj već niz godina, je problem takozvanog "osobnog rada", zapravo mogućnosti osnivanja i djelovanja malih privatnih poduzeća. Dok se do prije godinu ili dvije o tome pisalo na više ili manje propagandistički način (npr. koliko je sastanaka održano s "gastarbajterima" i što im se sve tamo obećalo, a sve to kao dokaz "brige" općinskih službi za to pitanje), danas se to definira kao *sistemski problem*. Tako u jednom recentnom broju "Vjesnika" čitamo da s time u vezi prvo treba razjasniti koja je privatna djelatnost u nadležnosti općinskih organa, a koja treba ovisiti samo o volji i podršci privrednih organizacija. Citirajmo: "Danas, naime, općinske administracije imaju praktično diskreciono pravo, uz aroganciju neprimjerenu civiliziranim društvima, da odobravaju ili odbijaju osnivanje neke privatne radnje, pogona ili djelatnosti, ili pak izgradnju kuće ili stana, a da za to, osim samim sebi, zapravo nikada ne polažu račune... Na milost i nemilost općinskih čata prepuštene su sudbine stotina povratnika i njihovih obitelji, umjesto da rizik, ponajprije, snose oni sami, a da administracija služi ne za društvenu kontrolu i obranu sistema, već kao uslužni

Zaključak koji se iz ovoga može izvesti je da je sistem u tom pogledu pogrešno postavljen i da ga treba mijenjati. Takav tretman ove teme jedva da bi bio moguć još prije koju godinu.

Ili, da uzmemo primjer iz jednog drugog područja: u jednom našem uglednom tjedniku ("Danas") čitamo poluhumoristički, a zapravo po tematici, ozbiljan komentar kako je četrdeset godina Partija bila "šef", a svi ostali "sumnjivi". Sindikat smo razgradili kako se radnici, ako im slučajno bude dosta, ne mogu suprotstaviti onima koji uvijek imaju pravo. Omladinska organizacija je pak dobila važnost nekog amaterskog zbora iz Male Mlake, a svaki omladinac ili omladinka koji ne ponavljaju ono što je Partija rekla, unaprijed je definiran kao zaveden... Najsumnjivija je bila inteligencija: nikad se ne zna što ona misli. Možda bi se to moglo lako otkriti, ali tko zna do kakvih bi novih prijedloga dovelo kad bi ona bez straha mogla pisati o svim svojim sumnjama, dvoumljenjima i alternativama... Samo siromašan poljoprivrednik je pošten poljoprivrednik, bez obzira na zdravorazumski zaključak da on kao takav ne može obogatiti socijalizam... itd.

Tu se, kako vidimo, pozdravlja promjena nekih od osnovnih društvenih odnosa, koji nisu bili u skladu s načelima samoupravljanja.

Ili, npr., isti tjednik objavljuje jedno pismo čitatelja u kojem nalazimo ovakve "bogohulne" misli (...) Danas je jasno da je pristup reformi obrazovanja bio neodgovoran i nepromišljen. Dobili smo "novu" školu koja je svojim "inovacijama" upropastila obrazovanje tolikog broja mladih ljudi... Što nam je to donijela reforma obrazovanja da smo se danas našli u situaciji da tražimo "reformu reforme"? Jednako kao što smo pre-nagljenim i nepromišljenim potezima uspjeli dezintegrirati i razoriti ekonomiju i mnoge druge stvari, tako smo i pre-nagljenim odlukama učinili obrazovanje besmislicom, a školu pretvorili u nešto slično obaveznom odsluženju vojnog roka, koje svatko mora proći...

U nekim slučajevima čak ni akcije središnjeg partijskog organa nisu poštene izrazito kritičkog tretmana. Tako npr. u svom komentaru o jednom razgovoru u Predsjedništvu CK SKJ pisac prvo konstatira da su svi ljudi od politike apstinirali (osim jednoga, koji se "ne može izbjeći") i da su sada mnogo jasnije "njihove" prave namjere, tj. prave namjere takvih razgovora. Riječ uvodničara je prikazana kao pleoaje protiv "strašne opasnosti" u kojoj se našao marksizam, jer ga mnogi naši teoretičari u nekim aspektima smatraju otvorenim, a takvi teoretičari nisu, po mišljenju uvodničara, drugo nego "kratkotrajni dogmatici". Situacija je analogna njemačkoj iz dvadesetih godina, kada je ta zemlja bila u "totalnoj krizi, ali je imala velike mislioce". Pisac članka se poluironično pita, treba li tu analogiju produžiti (pa i u nas očekivati nastup fašizma)... Zatim zaključuje članak citatom, koji se očito može interpretirati kao replika uvodničaru i onima koji su iza njega stajali: "(...) Moguće je da na površinu izlaze protagonisti jednog krajnje suženog ideološko-duhovnog horizonta, da se taj horizont prirodno spaja sa žudnjom za vlašću i neprekidnom proizvodnjom idejnih neprijatelja, da se to prikazuje i kao autentična borbena, beskompromisna partijska linija, a to nije zanemarljivo čak ni kad bi to bila farsa u kojoj se javlja zakašnjela drama staljinizma."

U istom duhu raspravljaju se na radiju, televiziji i u štampi mnoga pitanja koja su samo do prije nekoliko godina bila isključena iz javne komunikacije ili se o njima pisalo na način socijalističkog realizma. Neka pitanja postavljaju se nanovo, i to ne sa stajališta boljeg ili lošijeg ostvarivanja usvojenih principa, nego upravo kao pitanje životnosti samih tih principa. Traži se odgovornost za propašaje, iznose prijedlozi koji su nekad zvučali krajine heretično, kritiziraju se odluke, neki put čak i tako da ih se proglašava

dogmatičare, čak nacionalisti... Takve diskusije ne zahvaćaju samo tekuće probleme, nego i recentnu pa čak i dalju povijest. Pitanja koja su se smatrala za svagda riješenim nanovo se definiraju i predlažu nove interpretacije. Stavljaju se pod upitnik ni više ni manje nego obavezno služenje vojnog roka na klasičan način, upotreba nuklearne energije, pa čak i jedna takva institucija kakva je Titova štafeta...

Bez obzira na to koliko se takav razvoj stvari nekome sviđao ili ne, a ima ih dosta kojima se ne sviđa, jasno je da se sve to ne može označiti drugačije nego kao napuštanje nekih od ranije izloženih nedostataka sistema, naime, zatvorenosti ili barem premale otvorenosti komunikacijskog prostora. Sve se manje može govoriti o paušalnom odbacivanju kritičkih, inovacijskih pa čak i "stranih" unosa. Ukoliko se sistem ne slomi pod napetostima koje to izaziva, a svi su izgledi da neće, onda to nesumnjivo predstavlja *međašnji kamen* u razvoju našeg socijalističkog sistema i socijalističkih sistema uopće.

4. Istraživanje

Polazeći od tako uočenih promjena u javnoj komunikaciji, učinilo nam se da je riječ o fenomenu koji je dovoljno značajan da ga podvrgnemo ozbiljnijem znanstvenom istraživanju, teorijskom i empirijskom. Ovdje ćemo izvijestiti o početnim rezultatima toga rada.

Prvi problem s time u vezi je dobivanje valjanih empirijskih podataka o samom procesu. Koji su to podaci i gdje ih je moguće naći?

Na jednoj strani, to mogu biti rezultati kvantitativne analize sadržaja javnih glasila (uključujući tu i televiziju). Oni mogu pokazati detaljnu i izdiferenciranu *sliku promjena* do kojih je došlo, npr. koliko se proširio dijapazon raspravljane problematike, kakvi su novi pristupi raspravi, do koje dubine dopire analiza, kakav je karakter prijedloga akcije, koliko je uspostavljen društveni dijalog, tko u njemu sudjeluje i tome slično.

Taj je dio istraživanja tek u pripremi. Trenutačno nam se učinilo važnijim snimiti sama *ponašanja* i *stavove aktera*. Ona se naime mijenjaju u toku vremena, pa bi svako zakašnjenje na tom području ostavilo bitnu prazninu podataka i time automatski svelo istraživanje na puku spekulaciju, posebno kad je riječ o *uzrocima* promjena o kojima govorimo.

Što se tiče podataka o ponašanjima i stavovima aktera, njih je moguće dobiti iz više izvora, npr. od društveno-političkih radnika, funkcionara u različitim društvenim službama, privrednih rukovoditelja, a i samih radnih ljudi i građana. Učinilo nam se, međutim, da bi u prvi mah bilo najkorisnije potražiti ih kod *novinara*. Naime, njihova je uloga u širem društvenom protoku informacija ključna, pa su upravo oni u žarištu procesa za koje smo zainteresirani. Osim toga, novinari po svojoj osnovnoj poziciji u društvu "prirodno" teže otvorenoj komunikaciji, a time i kritičkom pristupu ovakvim pitanjima. To obećava realističnu percepciju ispitivanog procesa, što nam u ovom istraživanju može biti i te kako dragocjeno.

Razumije se, prikupljeni podaci, bez obzira na to dolaze li od strane novinara ili neke druge grupe ispitanika, ne mogu se uzimati doslovno. Takvi podaci uvijek su donekle uvjetovani specifičnim kutem gledanja te grupe. Riječ je dakle samo o polaznom materijalu koji tek treba osmisliti u svjetlu širih društvenih procesa. No to je kautela koja vrijedi za svako empirijsko istraživanje, pa ni ovdje ne predstavlja nešto posebno.

Zamišljeno je da se ispituju urednici i istaknuti novinari u štampi, na radiju i televiziji u četiri republička središta (Beogradu, Ljubljani, Sarajevu i Zagrebu), i to po 30 novinara iz svakog centra. Ovakva stratifikacija uzorka odabrana je zbog eventualnih

Za svrhe ispitivanja izgrađen je upitnik sa 23 pitanja, od kojih je četrnaest otvorenog tipa. Neuobičajeno velik broj otvorenih pitanja postavljen je u namjeri da se od ispitanika dobiju *nepatvorena, izvorna* viđenja situacije. Zatvorena pitanja, naime, mogu u stanovitoj mjeri ograničiti i usmjeriti odgovore, što bi dovelo do pogrešnih istraživačkih zaključaka.

Upitnik je podijeljen u pet dijelova. U prvom se tražilo mišljenje ispitanika o položaju novinara danas, prvenstveno sa stajališta njihove *samostalnosti*. Posebno se željelo vidjeti jesu li promijenjene *metode suradnje novinara i političara*, tj. u kojoj mjeri još vlada direktivni odnos. Traženi su konkretni opisi tih promjena i mišljenja o faktorima koji su ih uvjetovali. Jedno pitanje iz ovog bloka bilo je posvećeno i odnosima novinara i primatelja (čitatelja, gledatelja, slušatelja). Ukoliko su se, naime, javile promjene u odnosima s političkom strukturom, trebalo bi očekivati da će se neporedo s time drugačije gledati i na "ciljnu" populaciju. Reorijentacije uloga redovito su kompleksne, zahvatajući istovremeno sve ili gotovo sve elemente neke referentne strukture, pa se to moglo i ovdje očekivati.

Drugi blok upitnika bio je koncentriran na temu *odgovornosti* novinara u novim uvjetima. Odgovornost je pri tome shvaćena u širem značenju, kao skup *zadataka i poslova* koje novinar sada dobiva. Operacionalizacija je išla u smjeru pitanja o tome na koga se novinar može najviše osloniti u formiranju svojih stavova, o općoj ulozi novinara u uvjetima pluralizma interesa, o štetnim ostacima situacije u kojoj se novinarstvo nalazilo ranije, o tabu temama i o pravu novinara na prešućivanje informacija.

Treći blok upitnika ispituje stavove novinara o takozvanim alternativnim medijima (npr. omladinskom radiju, omladinskoj štampi, različitim književnim glasilima i sl.), a četvrti dotiče pitanje zrelosti našeg društva za otvorenu komunikaciju. Peti blok zahvaća pitanja psihološkog i radnog opterećenja novinarske profesije u sadašnjim uvjetima.

Na koncu, ispitanicima je omogućeno da slobodno formuliraju dodatne primjedbe, kako bi se izjasnili i o onim temama koje istraživač nije dodirnuo.

Na temelju prikupljenih izjava, razrađen je kategorijalni aparat za klasifikaciju odgovora, pomoću kojega je provedena kvantitativna obrada izjava.

Anketari su bili asistenti pripravnici Fakulteta političkih nauka Snježana Đorđević i Dragutin Mras.

U postupku prikupljanja podataka nije bilo većih teškoća, posebno nije bilo nijednog slučaja ispitanika koji bi našao razloga da odbije suradnju. Štoviše, većina je pokazala izrazitu spremnost za otvorenu i detaljnu eskplikaciju svojih stavova i iskustava, tako da je na koncu dobiven bogat i raznovrstan materijal, koji se isplatilo dalje analizirati. Tome su vjerojatno pripomogli savjesnost i svesrdno zalaganje anketara.

Dalje izlaganje obuhvatit će podatke samo iz jednog centra, (Zagreba), budući da ostali još nisu dokraja obrađeni. Izostat će, dakle, komparacija među centrima, koju ćemo iznijeti nekom drugom prilikom.

Kako bi čitatelju omogućili ispravnu interpretaciju rezultata, dat ćemo prvo nekoliko osnovnih podataka o obuhvaćenom uzorku:

Spol:	Muški - 26	Ženski - 5
Dob:	do 40 - 10	iznad 40 - 21
Obrazovanost:	Fakultet - 26,	Viša škola - 4, Srednja škola - 1
Posao:	Urednik - 19	Novinar - 12
Funkcije u DPO:	Ima - 13	Nema - 18

5. Rezultati

Budući da je uzorak malen (svega 31 ispitanik), računanje postotka ne bi bilo opravdano. Zato ćemo u iznošenju rezultata navoditi samo apsolutne brojeve odgovora.

Uvodno pitanje u prvom bloku odnosilo se na samostalnost novinara: "*Imaju li, po Vašem mišljenju, novinari u nas danas više ili manje samostalnosti...*". – Većina ispitanika smatra da novinari danas doista *imaju* više ili čak mnogo više samostalnosti nego je to bilo ranije (dvadeset jedan odgovor). Vidimo da su promjene o kojima govorimo jasno percipirane od strane profesije koja se nalazi u njihovu središtu. Ističemo da takav rezultat nije sam po sebi razumljiv, jer su poznati brojni slučajevi takozvanog "pogonskog sljepila", u kojima upravo ispitanici, najviše zahvaćeni nekim promjenama, zbog različitih razloga ne vide da su one nastupile.

Kako se te promjene očituju? Što je u njima najznačajnije sa stajališta ispitanika? – Najveći broj odgovora upozorava na mogućnost otvorenijeg i mnogo kritičnijeg pisanja nego što je bilo prije. Tipične su izjave da se danas može slobodnije pisati o cijelom društvu i da je novinarski rad *manje kontroliran* nego je bio nekad. Ipak, nekoliko ispitanika upozorava na ograničenja, prvenstveno kad treba pisati o pojedincima, od kojih neki još uvijek misle da su država oni sami! Ukoliko se takve zabrane ne poštuju, prijeti odmazda neformalnih grupa. Pojedini ispitanici upozoravaju i na djelovanje *unutarnjih filtera*: straha da se ne izazove pobuna, a to bi moglo dovesti do negativnih posljedica za samog novinara.

Kad se saberu svi odgovori, izlazi da čak dvadeset dva ispitanika smatraju da su se promijenile *metode suradnje* između novinara i političara, a od toga čak jedanaest smatraju da je riječ o velikim promjenama. Te se promjene opisuju kao uspostavljanje *ravnopravnog dijaloga* između jedne i druge strane (dvanaest odgovora), a također i kao smanjenje kontrole, kojoj su novinari nekad bili podvrgnuti. Doduše, upozoravaju neki, i danas postoje političari koji žele imati "svoje novinare" (zapažamo formulaciju "i danas"), ali, kao što kaže jedan ispitanik, političari shvaćaju da im karijera može ovisiti i o novinarima, a ne samo o političarima višeg ranga... Jasno da je to moralo dovesti do promjena u njihovom odnosu prema toj profesiji.

Što su, po mišljenju ispitanika, *razlozi* tih promjena? Kako je riječ o središnjem pitanju ovog rada, odgovorima ćemo posvetiti nešto više prostora.

Ispitanici na prvo mjesto stavljaju *ekonomske teškoće zemlje* (jedanaest odgovora), a na drugo, *slabljenje postojećih ideoloških monopola* (šest odgovora). U vezi s tim ističu odlazak velikih revolucionara i drugačiji autoritet i ugled današnjih političkih funkcionara. Ipak, neki ispitanici i tu upozoravaju na "male birokrate", koji sebi često "svašta dozvoljavaju", posebno kad se radi o obrani lokalnih i grupnih interesa.

Ovo posljednje primjedbe upućuju na mogućnost *razlika* u otvaranju komunikacije na različitim *razinama društva*: ono je, kako izgleda, znatno prisutnije na višim razinama, dok na nižima (lokalne zajednice, OUR-i) zaostaje ili čak izostaje! Jasni su odmah i eventualni razlozi takvih razlika: kritički diskurs na nižoj društvenoj razini automatski proziva poznate ljude, bez obzira na to spominjala se njihova imena ili ne!

U ostalim odgovorima na pitanje o uzrocima promjena spominju se još i izmijenjena ponašanja i stavovi političara (što je zapravo posljedica ili popratna pojava, a ne uzrok promjena), opća demokratizacija društva, promjene u novinarskom kadru (kadrovi koji ni-

Ovi odgovori bez sumnje pogađaju neke od faktora koji uvjetuju promjene u društvenoj komunikaciji, pa su sigurno dobro polazište za jednu eksplicijaciju. Takvu ćemo pokušati na koncu ovog rada.

Pretpostavili smo da su promjene u odnosima između novinara i političara praćene korelativnim promjenama u stavovima novinara prema primateljima. Kako se čini, odgovori to doista i potvrđuju! Tako devet ispitanika smatra da je došlo do manjih, deset do priličnih, tri do velikih a tri do veoma velikih promjena u odnosima s primateljima! Samo šest ispitanika takve promjene ne vidi.

Eksplirajući takve svoje izjave, većina ispitanika (njih petnaest) ističu da sada moraju mnogo više voditi računa o reakcijama primatelja. "Primatelj je obrazovaniji", "može uspoređivati štampu", "sve obavješteniji i kritičniji", "primatelju se više ne mogu davati obrazloženja u obliku otrcanih parola".

Ovakvu redefiniciju primatelja posebno ističu novinari u štampi, kod koje tiraž, pa time i dohodak suradnika lista više ovisi o čitateljima, dok je ona manja istaknuta kod novinara iz elektronskih medija. "RTV je monopolist i zato ne razmišlja o potrebama primatelja." "No, kaže jedan ispitanik, kad dođe satelitska televizija, ta će se situacija izmijeniti."

Takvi su, dakle, odgovori na prvi blok pitanja o samostalnosti novinara i njihovim odnosima s političarima i primateljima. Drugi blok sadrži pitanja o odgovornosti novinara i nekim promjenama s tim u vezi.

Prvo pitanje iz tog bloka traži usporedbu odgovornosti novinara danas i nekad. U svojim odgovorima samo jedanaest ispitanika smatra da se odgovornost novinara nije povećala, dok svi ostali misle da jest!

U kojem pogledu se odgovornost povećala ikakvi su za to razlozi? – Kao što pokazuju odgovori, ispitanici pod time ne misle na neku disciplinsku odgovornost (ova se čak smanjila), nego na moralnu odgovornost pred samim sobom i pred društvom za javnu riječ u postojećim kriznim uvjetima. Kao što kaže jedan od ispitanika, "rijetki su političari ili urednici koji mogu pomoći", pa je novinar prepušten vlastitim odlukama o tome što i kako reći, a to znači njegov posve drugačiji položaj nego ranije. Neki u tom kontekstu spominju i izravnu odgovornost prema primatelju, ali to je zapravo druga strana istog stava.

U odgovorima se spominje i jedna druga vrsta odgovornosti, naime ona koja proizlazi iz ekonomskog položaja medija. Pad kupovne moći stanovništva reflektira se u prodaji svih proizvoda, pa se to dakako odnosi i na medije, posebno na štampu. Ipak, broj ispitanika koji povećanu odgovornost novinara promatraju iz toga kuta zapravo je malen (svega dva ispitanika).

Moguća je i pretpostavka da se odgovornost povećava i zbog sve manjeg broja tabuiranih tema. Osim toga, sve je manje jasno koje su teme doista zabranjene, a koje su to samo uvjetno. Ispitanici ne sumnjaju da tabu teme još postoje (svega devetoro ispitanika drži da ovakvih tema više uopće nema), ali se iz komentara vidi da je to više pitanje načina pisanja nego nekih apsolutnih zabrana.

Najveća tabu tema još uvijek su promašaji pojedinih funkcionara (osam odgovora), a iza toga dolaze sistemska pitanja (pet odgovora), privredne i vojne tajne (pet odgovora), politika na pojedinim područjima (pet odgovora), unutarjugoslavenski konflikti (tri odgovora) i negativnosti i teškoće u društvu (tri odgovora).

Ispitanici su naveli i brojne specifične sadržaje o kojima nije uputno pisati, ili se ne može pisati bez ograničenja. Spominju se povlastice, troškovi i putovanja delegacija u inozemstvo, socijalistički moral, poublienje revolucionarne oštine SK, nemoć SK, naši

incidenti na sportskim borilištima, promašeni projekti, novac za nerazvijene itd. Znamo, međutim, da se o svim spomenutim temama ipak govori i piše, pa je stoga jasno da su ispitanici više nezadovoljni ograničenjima u obradi nego osnovnom mogućnošću komuniciranja o takvim sadržajima.

Nekim ispitanicima se čini da je upravo naša, hrvatska sredina preoprezna u tom pogledu, što se kasnije može provjeriti uspoređivanjem odgovora iz drugih centara. Drugi upozoravaju da u pogledu tabu tema vlada stanovit nered, *stihijnost*, jer su one drugačije definirane od republike do republike, od općine do općine ili od organizacije do organizacije. Takva mišljenja nesumnjivo imaju podlogu u stvarnosti. Uostalom, *stihijnost* je, kako se čini, opće obilježje sadašnjeg trenutka našeg društva, a to, opet, uvelike povećava odgovornost novinara.

Karakteristično je u tom okviru da većina ispitanika smatra kako se novinar više ne može u svom pisanju nekritički osloniti na mišljenja političara. Samo pet novinara smatra da se u tom pogledu ništa nije promijenilo.

No na koga se onda *može* osloniti? Najveći broj ispitanika smatra da je to *vlastita pamet*, ili kako to neki slikovito kažu "vlastiti nos" (petnaest odgovora). Deset ispitanika ističe "prave" ili "autentične" izvore informacija, dok daljnjih deset ističe forume i političare. Sve to ukazuje na promjenu *općeg karaktera povezanosti* novinara i izvora: ranije su se u toj ulozi javljali *uvijek isti* pojedinci (funkcionari) ili *uvijek ista tijela*. Danas je ta struktura *promjenljiva*, ovisno o tome ocjenjuje li novinarov "nos" izvor autentičnim ili ne. Primijetimo da to ukazuje i na povećanje *fleksibilnosti* same komunikacijske mreže, barem u njenom *ulaznom* dijelu, što je komunikologijski gledano zanimljiva i važna pojava.

Ilustrativni za promijenjeni odnos prema izvorima su i konkretni "savjeti" ispitanika u tom pogledu. Neki ističu kako se treba kretati u krugovima političara i funkcionara, jer se tada može "ući u trag" bitnim informacijama, drugi upozoravaju na vrijednost paralelnih (kontrolnih) izvora, treći upućuju na korištenje "povjerljivih" izvora (prijatelja i znanaca) jer su službeni izvori često suzdržani (posebno državni organi, SIZ-ovi i OUR-i). Sve to ukazuje na posve drugačiju odgovornost novinara, koja se više ne tiče samo finalnog proizvoda, članka ili komentara, nego obuhvaća i *otkrivanje* pouzdanih i autentičnih izvora informacija.

Naredna četiri pitanja osvjetljaju drugačiju odgovornost novinara iz kuta definicije njegove uloge u uvjetima pluralizma interesa, štetnih ostataka ranije situacije u javnoj komunikaciji i prava novinara na prešućivanje informacija.

Kako dakle novinari određuju svoju ulogu u uvjetima pluralizma interesa? To u prvom redu ovisi o tome kako je shvaćen sam "pluralizam interesa"! Proučavajući odgovore stječe se dojam da je većina ispitanika "pluralizam interesa" interpretirala u smislu društvenih *konflikata*. Novinari se, po njihovu vlastitu mišljenje, iz toga ne mogu izvući i zastupati neke više interese cjeline društva. Samo dva ispitanika smatraju da mogu zastupati neke opće interese, dok njih osamnaest smatra da su prisiljeni zastupati specifične interese svoje uže sredine!

No, konkretne formulacije odgovora pokazuju da se ispitanici ne mire s ulogom glasnogovornika užih sredina ("sluga svetog Franje", "potrkalo", "štit političara"). Samo, takvo suprotstavljanje može biti opasno ("pijevac koji je probudio gazdu, pa ga ovaj za kaznu pojeo"). Unatoč takvim opasnostima neki čvrsto stoje na stajalištu da novinar ne bi smio biti navijač, nego analitičar, nosilac stvarnih argumenata i katalizator javnog mišljenja, pri čemu mora ostati svoj, svjestan da njegova lojalnost u prvom redu

Jasno je stoga da najveći broj odgovora u narednom pitanju, o štetnim ostacima novinarstva od ranije, ističe njegov *transmisioni* karakter (trinaest odgovora). Ostali odgovori ističu zastupanje lokalnih interesa, autocenzura, podređivanje pojedinim političarima, ali i neobrazovanost novinara, nepoznavanje pravila zanata, izbjegavanje da se međusobno zaštite, kliširanje, parolaštvo, površnost, zalaganje za politiku u koju ne vjeruju, pomanjkanje hrabrosti, svaštarenje i drugo.

Ima li novinar pravo *prešutjeti* neke informacije? – I tu se, čini se, osjećaju pomaci u skladu s općom tendencijom otvaranja komunikacije. Samo pet ispitanika deciderano smatra da to pravo novinara imaju u *svakom slučaju*. Ostali su mnogo manje sigurni. Doduše, svakodnevna iskustva pokazuju da se u javnoj komunikaciji još uvijek javljaju slučajevi prešućivanja (mehanizam skrivanja), no isto tako da to redovito može imati samo privremen karakter. Postojanje paralelnih izvora informacija, izvan kontrole određene grupe ili institucije, svodi prešućivanje na informacijsko *zakašnjanje*, koje samo šteti *kateksisu* prema određenom mediju, a da pri tome informacija nije zaustavljena.

U *kojim* to slučajevima novinar ima pravo prešutjeti informaciju? – Ispitanici drže, da su to u prvom redu slučajevi u kojima bi informacija mogla moralno ili drugačije štetiti *pojedincu*. Tu je riječ o klasičnoj zaštiti prava čovjeka, koje se primjenjuje u svim demokratskim sistemima. Zaštita i sigurnost sistema (prvenstveno vojna ili privredna) na drugom je mjestu sa devet odgovora. Konačno, razlog koji se danas vrlo često upotrebljava u svrhu opravdanja prešućivanja, naime *uznemiravanje javnosti*, našao se na zadnjem mjestu sa svega četiri odgovora! Očito je da se većina ispitanika *ne slaže* s postojećom praksom u tom pogledu. Uostalom, s dobrim razlozima! Prešućivanje je vjerojatno najbolji način da se javnost doista uznemiri! Dio informacija uvijek "procuri" neformalnim kanalima, ali tada u interpretaciji koja je izvan kontrole i koja često dobiva izrazito senzacionalistički i uznemirujući karakter.

Pojedini ispitanici *konkretiziraju* informacije koje bi trebalo prešutjeti: o onome što je još u fazi usuglašavanja, o onome što je kontradiktorno, zatim su to lako ranjivi međunacionalni odnosi, korupcija koju se ne može dokazati, općenito nedokazane stvari, a jedan spominje i "informaciju izvan konteksta".

Iz svega što smo iznijeli o odgovorima u ovom drugom bloku može se zaključiti da se odgovornost novinara vidno promijenila. Ne samo da je ona mnogo veća nego ranije, nego ima i posve drugi smjer i sadržaj. Istovremeno opaža se stanovita anomija društva u tom pogledu, jer se privredni, politički i drugi funkcionari veoma različito ponašaju, ponegdje držeći još uvijek "uzde" čvrsto u rukama, dok drugdje sve prepuštaju medijima. Pa i sami novinari imaju o tome dosta različite stavove. Svi osjećaju promjenu svog položaja, ali gdje su granice odgovornosti – to je još mnogima prilično nejasno.

U trećem bloku upitanika postavljeno je samo jedno pitanje, o "alternativnim medijima" ("... Imaju li ti mediji neku pozitivnu ulogu u društvu ili su pretežno negativni? Da li što pridonose razvoju?"). Samo jedan ispitanik smatra da su ti mediji u cjelini negativni, dok svi ostali imaju o njima *izrazito pozitivno* mišljenje! Očito se dakle može govoriti o pozitivnoj usmjerenosti osnovnih stavova novinara, kako to i jest u skladu s njihovom profesijom i osnovnom društvenom pozicijom.

Alternativnim medijima se pripisuje uloga otvaranja nove tematike koja je zapostavljena ili potisnuta u velikim medijima (devet odgovora), uloga poticatelja službenih medija (deset odgovora), uloga nositelja svježih oblika komunikacije (šest odgovora) i uloge škole za mlađe kadrove (tri odgovora).

Na negativnoj strani spominju se manipulacija uredništva tih medija, grupašenje, premalo razumijevanja za probleme vremena, zaboravljenje svega što je pozitivno,

Četvrti blok pitanja odnosi se na ocjenu zrelosti našeg društva za otvorenu komunikaciju. Velika većina ispitanika smatra da društvo jest zrelo za otvorenu komunikaciju (prilično zrelo – deset ispitanika, jako zrelo – devet i zrelo u svemu – pet ispitanika). Decidirani negativni odgovor dao je samo jedan ispitanik, a šest ih smatra da je društvo zrelo samo u nekim slučajevima.

Obrazlažući negativne odgovore, ispitanici navode našu "balkansku svijest", pomanjkanje kulture dijaloga, konfliktnost društva, nezrelost pojedinca, glorifikaciju prošlosti kao i pojedina područja na kojima ta zrelost još ne postoji (npr. kad je riječ o dohotku, privređivanju, socijalnom stanju). Na pozitivnoj strani ističe se sposobnost naših ljudi da misle realno (bez čega bi bilo mnogo više štrajkova i ekscesa) i da narod mnogo više zna nego govori.

U posljednjem bloku ispitanici su trebali dati svoju ocjenu napornosti novinarskog zanata danas i ranije i ilustrirati te odgovore. Mišljenja o tome su podijeljena: četrnaest ispitanika smatra da je danas teže biti novinar nego nekad, dok ih isto toliko misli suprotno. Ovakav rezultat, iako nije u raskoraku s odgovorima o promijenjenim odgovornostima novinara, ipak predstavlja stanovito iznenađenje. Očekivali smo, naime, da će mnogo veći broj ispitanika osjećati veća opterećenja zbog svog drugačijeg položaja.

Čemu se pripisuje povećana napornost novinarskog posla? – Dvanaest ispitanika pripisuje to samostalnosti novinara, pet društveno-ekonomskoj krizi, a troje odgovornosti prema javnosti. Spominju se još teškoće izrade informacija zbog "praznih" sjednica, zbog podjele među političarima, složenosti životnih prilika koje je teško razumjeti, kontradiktornih poteza i zatvorenosti izvora informacija.

U završnim napomenama ispitanici komentiraju nekoliko zanimljivih tema. Najviše prostora posvećuju općoj ulozi novinara u samoupravnom društvu, zalažući se za istraživačko, analitičko novinarstvo koje ne docira, nego motivira primatelja i omogućuje mu da sam zaključuje. No na putu punijeg razmaha takvog novinarstva ispriječila se redakcijska birokratizacija ("nikad više birokratizma u novinarstvu") i nepodnošljiva preopterećenost novinara, ("vani pišu dva članka mjesečno a u nas 30"), što neminovno vodi u površnost. Također, za analitičko novinarstvo potrebna je daleko bolja obrazovanost novinarskih kadrova nego ranije, jer samo obrazovan novinar neće olako podležiti "svakakvim" utjecajima. Nekima smeta imenovanje rukovodećih ljudi u novinarskim kućama izvana, dok neki spominju i emotivnu cijenu koju pojedini novinari plaćaju kad padnu u depresiju jer misle da se u društvu ništa ne može promijeniti.

6. Zaključci

Osnovni motiv ovog istraživanja jest otkrivanje faktora koji su doveli do (djelomične) demontaže obrambenih mehanizama na području komunikacije u nas, a time i do dragocjenog otvaranja društvene komunikacije kroz masovne medije. Što nam o tome govore podaci koje smo dobili od novinara samih? Naši će zaključci ovdje, naravno, imati samo preliminarni karakter, dakle karakter *hipoteza* koje tek treba provjeriti kako bi se došlo do definitivne slike. No upravo to je prvi i *najvažniji* korak svakog istraživanja, pa to vrijedi i za ovaj rad.

Hipoteze do kojih smo došli prvo ćemo navesti u sažetu obliku, a potom ih obrazložiti i komentirati.

Koji se sve činitelji, dakle, prema ovim rezultatima javljaju kao potencijalni uzročnici otvaranja komunikacije? To su, kako se čini:

1. Nestanak jedinstvenog i konačnog autoriteta zemlje u ideološkim, političkim i

2. Decentralizacija vlasti do razine republike, a ponegdje i dalje, s odgovarajućim "pluralizmom autoriteta" u ideološkim i drugim pitanjima.

3. Opća ekonomska kriza koja stavlja u pitanje osnovna sistematska rješenja i "nepogrešivost" vladajućih struktura.

4. Nemogućnost da elita ponudi rješenja koja bi dovela do brzog i bezbolnog izlaska iz krize.

5. Promjena u "statusu znanja" elite zbog unutarnjih podjela, ekonomske krize i dolaska mladih ljudi, s paralelnom revalvacijom statusa znanja drugih aktera.

Prva dva faktora, nestanak jedinstvenog i konačnog autoriteta zemlje i decentralizacija vlasti, lice su i naličje jednog te istog procesa. Očigledno je jedinstveno zemlje u mnogim sektorima bilo više previdno nego stvarno, zasnovano na autoritetu uspostavljenom u doba revolucije. Kad je toga autoriteta nestalo djelovanjem prirodnih zakona, pokazalo se pravo stanje stvari, a prava interesna struktura pojedinih teritorijalnih i funkcionalnih cjelina došla je do izražaja. Kako su sada cjeline postale stvarno ravnopravne (a one koje nisu bore se za takav status), rukovodstvu mogu, u dosta širokim granicama, voditi samostalnu politiku, na ekonomskom i drugim područjima, uključujući tu i ideološka opredjeljenja. S komunikacijskog stajališta to znači da više *ne postoji mogućnost apsolutnog blokiranja* pojedinih unosa, bilo kritičkih ili inovacijskih. Ono što jedna sredina zaustavi, druga propušta, pogotovo ako time nije izravno ugrožena. Uostalom, u mnogim pitanjima centri moći i vlasti našli su se u kompetitivnoj, a ponekad čak i u konfliktnoj situaciji,⁸ tako da propuštanje unosa koje bi neka druga sredina željela potisnuti može dobro doći radi slabljenja njena položaja. Riječ je o obliku političke borbe koji se u svijetu i u nas univerzalno primjenjuje.

Opća ekonomska situacija u kojoj se zemlje našla dovela je do drastičnog pada životnog standarda stanovništva, nezaposlenosti i stagnacije. Sve je to dobilo takve razmjere da metoda prikriivanja više nije primjenjiva. Objašnjenje se, naravno, može potražiti samo u ponašanjima i stavovima "odgovornih", naime onih koji su zemlju vodili u tom neželjenom pravcu. A njima nije preostalo drugo nego priznati svoje zablude, a to znači *redefinirati svoj vlastiti status* receptakula konačne mudrosti.

Čitavu stvar dalje otežava sporost kojom se kriza savladava. Čini se da nekih sve-spasavajućih ideja, koje bi nudile izlaz bez muke, nema, a rješenja koja traže žrtve veoma se teško prihvaćaju. Uostalom, zašto bi netko pristao da bude žrtva tuđih pogrešaka?! Sve to dalje erodira status elite, kako u očima nacije tako, što je možda još važnije, i u vlastitim očima. Tko je "u dosluhu s historijom" doveo do takvog društvenog stanja očito ni sam više ne može toliko cijeniti vlastitu pamet, a to znači da će biti prisiljen više cijeniti pamet drugih.⁹

U međuvremenu je došlo do smjene generacija unutar vladajućih struktura, pa je na političku pozornicu izašao niz mladih ljudi nesumnjive sposobnosti, ali bez karizmatičkog autoriteta prijašnje generacije. Iskustva koja su prošli čine te ljude mnogo manje samouvjerenim i daleko manje vezanim uz dogmu (iako se i tu javljaju pojedinci koji bi da zauzmu upražnjena mjesta herojske generacije). No golema većina, kako izgleda, ne smatraju sebe pozvanima za davanje konačne riječi, a mnogo su puta uvjereni da takve ni nema, pa radije puštaju da se stvari razriješe kroz javni dijalog, dakle *de facto* su za otvorenu komunikaciju.

8 O funkcijama socijalnog konflikta vidi kod Lewisa A. Cosera, *The Functions of Social Conflict*,

Englewood Cliffs, 1956.

Sve ovo naravno ne znači da se raspodjela moći u ovom društvu bitno izmijenila. Za razliku od kapitalističkih sistema, u svim socijalističkima, raspodjela beneficija vrši se na osnovi položaja u društvenoj hijerarhiji, a ne na osnovu vlasništva¹⁰ (što ne znači da se ovaj autor zalaže za povratak privatnoj ekonomiji). Dok god elita zadrži odlučujući utjecaj na raspodjelu takvih položaja, ona zadržava svoj osnovni raniji status.

Možda upravo u ovoj posljednjoj činjenici treba tražiti objašnjenje za očitu promjenjivost i nedefiniranost situacije javne komunikacije u nas i posebno novinara kao njenih nositelja. Faktori nepostojanja centralnog i neprikosnovenog autoriteta, decentralizacije i kompetitivnosti elita, ekonomske krize i nemogućnosti da se zemlje iz njeg izvede, gotovo nezaustavljivo vode otvaranju komunikacijskog prostora, tj. povećanom prilivu kritičkih i inovacijskih inputa u sistem. No karakter vlasti ostao je pri tome u osnovi nepromijenjen. Ta se vlast može uvijek umiješati, i to primjenjujući svoj osnovni prerogativ raspodjele društvenih položaja. Ona to i čini kad u trenutku zaključi da je neki sudionik društvenog dijaloga otišao "predaleko"!

Takva situacija stavlja komunikatora u posebno nezgodan položaj. Na jednoj strani, od njega se očekuje da bude nositelj otvorene, analitičke i kritičke komunikacije, a na drugoj strani su granice do kojih u tomu može ići nepoznate i promjenjive. Nalazi se dakle u situaciji neizvjesnosti. Rasprave koje se vode na višim razinama pokazuju, da ni sama elita još nije načistu s granicama otvorenosti komunikacije do kojih bi, po njezinu mišljenju, trebalo ići. Pronalaženje tih granica u ovom je trenutku prepušteno samim komunikatorima, a s time povezani rizik isključivo je na njihovoj strani.

Ostaje tek da se vidi kako će se stvari dalje razvijati. Činjenica je da je otvorena komunikacija neophodna svakom društveno-političkom sistemu ako se želi da se on normalno i kontinuirano razvija i prilagođava promjenjivim uvjetima u vlastitoj sredini i okolini. Činjenica je također da se bez otvorene komunikacije u monokratskim sistemima teško dade ostvariti društvena kontrola nad ponašanjem ljudi na položajima koji su, kao i svi mi, mnogo puta skloni upotrebi svoje vlasti u privatne svrhe. Demontaža štetnih obrambenih mehanizama i otvaranje komunikacije nesumnjivo su pozitivne systemske promjene. Sada je možda najbitnije da to shvate ljudi od utjecaja.¹¹ U protivnom, ako se budu isticale samo negativne popratne pojave takvog otvaranja, npr. različiti ekscesi (koji su neminovni ali ne i dominantni), može se dogoditi da se vratimo na agitpropovska rješenja. A to bi bez sumnje bila velika šteta za sistem i jednako tako i za daljnji razvoj socijalizma u svijetu.

10 Vidi: Tomislav Jantol *Socijalizam i javnost*, Centar za kulturnu djelatnost SSO, Zagreb 1980.

11 Vrlo je uvjerljivo o tome pisao Marx (vidi: Josip Biškup, *Karl Marx novinar*, Školske novine -

Pavao Novosel

*THE PROBLEM OF OPENING UP COMMUNICATION IN
ONE-PARTY SYSTEMS*

Summary

In recent years a process of opening up social communication has been taking place in this country. This is a precedent of a certain kind within socialist countries which, like self-management, will be a landmark for other socialist countries. The causes for this phenomenon can be shown on the basis of empirical research: a new revolutionary generation has taken over power, the economies (and the elites) have been divided within the country, a social and economic crisis for which the current elite cannot find a quick solution is at work, and, finally, the relationship between politicians and journalists has changed as a result of all those shifts. An open flow of communication is an indispensable condition for a normal development and for the adaptation of the economic system to internal and external changes.